

Nicolae Isar

***Modelul apostolatului.
Dascăli de la „Sf. Sava”***

*Volum dedicat Bicentenarului
Școlii lui Gheorghe Lazăr (1818-2018)*

Prof. univ. dr. Nicolae Isar

***Modelul apostolatului.
Dascăli de la „Sf. Sava”***

*Volum dedicat Bicentenarului
Școlii lui Gheorghe Lazăr (1818-2018)*

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2017**

Prefață

Istoria Școlii naționale de la Sf. Sava, întemeiată de cunoscutul dascăl-cărturar ardelean, Gh. Lazăr, în anul 1818, de-a lungul timpului, a constituit preocuparea noastră constantă, ca rezultat al ei dând tiparului o serie importantă de cărți și studii.

Mai întâi, în 1994, la Edit. Universității din București am publicat volumul, *Școala națională de la Sf. Sava și spiritul epocii (1818-1859)*. Ulterior, tema a fost amplificată de noi în volumul, *Cultură națională și spirit european. De la școala lui Gh. Lazăr la Universitatea din București (1818-1864)*, apărut la aceeași editură, în anul 2004, și reeditat în anul 2014, cu prilejul aniversării Universității din București, la 150 de ani de la înființare.

O altă serie de lucrări elaborate de noi au vizat în mod special personalitatea dascălilor de la Sf. Sava, începând cu Gh. Lazăr. Acestuia din urmă, încadrat între figurile de seamă de cărturari iluminiști din epoca de la 1821, i-am dedicat un capitol din volumul, *Sub semnul „Luminilor”*. *Figuri din epoca de la 1821*, apărut în Edit. „Paideia”, în anul 2006. Figura lui Gh. Lazăr și-a găsit locul și în volumul nostru, *Mari români în viziunea lui Nicolae Iorga*, apărut în Edit. „Ars Docendi” a Universității din București în anul 2009.

În seria studiilor despre Gh. Lazăr, de asemenea, încadrăm și ediția micro-monografiei lui N. Iorga, *Cel dintâi învățător de ideal național, Gheorghe Lazăr*, elaborată de noi, împreună cu o substanțială analiză și o serie de alte documente, apărută în aceeași editură, „Ars Docendi”, în anul 2014.

Doi dintre marii dascăli de la Sf. Sava, continuatori ai operei lui Gh. Lazăr, au făcut din partea noastră obiectul unor analize speciale, la nivel de volum. Este vorba de profesorul de filosofie

de la Sf. Sava, în același timp, om al Bisericii, Eufrosin Poteca, despre care am publicat în anul 2008, în Editura Universitară, lucrarea, *De la ortodoxie la redeşeptare națională. Viața și opera lui Eufrosin Poteca*, cu anexe, 242 p. Al doilea dascăl de la Sf. Sava, și el, ca și Eufrosin Poteca, făcând parte din grupul primilor bursieri ai Statului la studii în Occident, căruia i-am dedicat un volum, a fost Simeon Marcovici, volum apărut în anul 2010, în Edit. „Ars Docendi”, sub titlul, Educație și morală creștină. *Viața și opera lui Simeon Marcovici (1802-1877)*. Am întregit analiza personalității acestuia din urmă, editând opera sa, *Datoriile omului creștin*, volum apărut în anul 2006 în Edit. Universității din București, și reeditat în anul 2014, în Edit. „Ars Docendi”, aflată sub patronajul Universității din București.

Adaug aici că ipostaza lui Simeon Marcovici de autor al relatărilor de călătorie ale domnitorului Gh. Bibescu, a fost prezentată de noi, inițial, în volumul intitulat, *Sub semnul romantismului. De la domnitorul Gh. Bibescu la scriitorul Simeon Marcovici*, apărut în Edit. Universității din București în anul 2003.

Să menționăm aici că, de-a-lungul timpului, am publicat și alte studii trimitând, direct sau indirect, la școala de la Sf. Sava și dascălii săi: despre studiile tinerilor români în Franța la începutul secolului XIX, despre originile Școlii române de Drept (vezi, recent, *Fondatorii Școlii române de Drept*, Edit Universitară, 2016) ș.a.

O figură interesantă, căreia i-am rezervat un loc aparte în studiile noastre a fost aceea a unuia dintre primii dascăli ardeleni în Școala de la Sf. Sava, Iosif Genilie, care ar fi meritat, poate, și el, un volum, nu numai un simplu studiu (vezi „Studii. Revista de istorie”, t. 26, nr. 6, 1973).

Desigur, privind structura volumului nostru, este necesar să observăm că, pe lângă aceste figuri de seamă de dascăli de la Sf. Sava, de care noi ne-am ocupat, din colectivul profesoral al acestei instituții de învățământ – Școala de la Sf. Sava, apoi, după 1831,

Colegiul național – au făcut parte și alte personalități proeminente de dascăli, care s-au bucurat în trecut de interesul unor valoroși cercetători. Ne referim în primul rând, la Petrache Poenaru, și el unul dintre primii bursieri la studii în Occident, ajutător al lui Gh. Lazăr și director al Școlii, succedând, după 1832, lui Eufrosin Poteca; pentru cunoașterea sa, între altele, ar rămâne de consultat cartea istoricului G. Potra (*Petrache Poenaru, ctitor al învățământului în țara noastră*, București, 1983), dar și alte contribuții de dată mai apropiată.

În privința relațiilor lui I. Heliade Rădulescu cu școala de la Sf. Sava, el fiind primul succesor al lui Gh. Lazăr la conducerea acesteia, în anii 1822-1825, rămâne de consultat, între altele, remarcabila monografie a lui Mircea Anghelescu, dedicată lui Heliade. Tot astfel pentru alți dascăli de seamă, precum Florian Aaron, Const. Aristia, August Treboniu Laurian rămâne de consultat o serie de studii aparținând unor valoroși istorici și cercetători (Vezi, de pildă, Ana Popescu – Alex. Machedon, despre Const. Aristia, V. Cristian despre Florian Aaron, I. Popescu Teiușan – Vasile Netea, despre August Treboniu Laurian și mulți alții).

Numai unele aspecte din activitatea acestora din urmă vor fi surprinse de noi în ultimul capitol al volumului, privind *Școala de la Sf. Sava și dascălii săi în Revoluția din 1848*.

În sfârșit, cum reiese din structura volumului nostru, cu prilejul Bicentenarului Școlii lui Gh. Lazăr, în loc de a reedita una sau alta dintre lucrările noastre elaborate de-a-lungul timpului, am înțeles să aducem la un loc pe cele mai importante dintre acestea. În acest volum, *Dascăli de la Sf. Sava*, așadar, regăsim unele dintre studiile noastre mai importante despre marele dascăl și cărturar Gh. Lazăr, cât și despre o parte dintre continuatorii săi, E. Poteca, Simeon Marcovici, I. Genilie.

În anexe, am găsit necesar să adăugăm o serie importantă de documente, sub titlul, *Gh. Lazăr în evocări memorabile*: este

vorba de mărturiile lui I. Heliade Rădulescu, P. Poenaru, N. Iorga. De asemenea, pentru cei doi mari dascăli, E. Poteca și S. Marcovici, am reprodus câteva dintre cele mai importante cuvântări și lecții introductive ale lor.

Ne exprimăm speranța că aceste studii, răspândite până acum în diferite volume tematice sau publicații, vor deveni mai accesibile pentru cercetătorii învățământului românesc, cât și pentru un public cititor mai larg, interesat să cunoască originile culturii naționale și ale conștiinței naționale românești, precum și pe promotorii lor.

Cu deosebire numeroșii slujitori ai învățământului din zilele noastre ar putea să înțeleagă mai bine, poate, spiritul de sacrificiu al primilor dascăli de la Sf. Sava, în frunte cu Gh. Lazăr, modul cum ei și-au îndeplinit misiunea instructiv-educativă sub semnul apostolatului, fiind adevărați apostoli ai neamului, oferind un model care rămâne, ca aspirație, mereu actual.

Autorul

I. Școala națională de la Sf. Sava sub conducerea lui Gh. Lazăr (1818-1822)*

1. Premisele întemeierii școlii naționale de la Sf. Sava

1.1. Întemeierea școlii naționale de la București, în 1818, sub conducerea lui Gheorghe Lazăr, a marcat un moment important în istoria învățământului românesc. Academia domnească de limbă greacă, inaugurată cel mai probabil în 1694, în vremea lui Constantin Brâncoveanu¹, în răstimp de peste un secol, sub protecția unor domnitori iubitori de cultură², dăduse din plin roade bogate. La izvoarele ei s-au adăpat mai multe generații de cărturari și dregători ai statului, așa după cum în Moldova, relativ în aceeași perioadă, un rol similar îl avusese Academia domnească de la Iași³. Dar spiritul vremii lucra în favoarea unei schimbări fundamentale, aceea a tranziției de la învățământ într-o limbă

* Extras din vol. *Cultură națională și spirit european. De la Școala lui Gh. Lazăr la Universitatea din București (1818-1864)*, ediția 2004, Edit. Universității din București, pp. 7-26.

¹ Pentru această datare, vezi, în primul rând, demonstrația erudită făcută de regretatul prof. I. Ionașcu, în *Istoria Universității din București*, vol. I, București, 1977, pp. 12-25.

² Pentru funcționarea Academiei în răstimpul 1694-1821, în afara capitolelor din monografia mai sus citată, redactate de prof. I. Ionașcu, mai vezi, pentru o mai largă informare, în mod deosebit, Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971.

³ Asupra acesteia, pe larg, în afară de A. Camariano-Cioran, mai vezi Șt. Bârsănescu, *Academia domnească din Iași. 1714-1821*, București, 1962.

străină, fie ea și o limbă experimentată în sfera instrucției – cum era limba greacă –, la învățământ în limba națională.

Esența acestui proces care duce la începutul secolului al XIX-lea la întemeierea școlilor naționale, la Iași și București, ca instituții de învățământ superior, independente de Academii domnești, trebuie căutată în planul evoluției conștiinței naționale, al afirmării ideii naționale. Din acest unghi de vedere, acțiunea de întemeiere a școlilor de la București și Iași marchează momentul cel mai semnificativ al mișcării de reînnoire națională – în plan cultural – din primele decenii ale secolului al XIX-lea, constituie, cum s-a scris, „semnul cel mai revelator de trezire a conștiinței naționale, anterior prăbușirii fanariotismului”⁴.

Această subliniere a semnificației școlilor naționale este veche în cultura română și a fost făcută încă de la sfârșitul secolului XIX-lea și de unii savanți străini. Între alții, Alfred Rambeaud, marele istoric francez, în anul 1895, recenzând cunoscuta sinteză a lui A.D. Xenopol, observa că reînnoirea națională la români s-a manifestat mai întâi în plan cultural, iar apoi în plan politic; ea a venit, sublinia marele istoric, comentând ideile lui A.D. Xenopol, prin reabilitarea limbii naționale de caracter latin, făcută de corifeii Școlii Ardelene, în Transilvania, prin școlile naționale întemeiate de Gh. Lazăr și Gh. Asachi, la sud și la răsărit de Carpați⁵.

Fenomenul disocierii de învățământul grecesc s-a manifestat mai întâi în Moldova, unde, în fruntea curentului pentru școală și cultură în limba națională, timp de mai multe decenii, s-a aflat marele mitropolit-cărturar Veniamin Costache⁶.

⁴ P. Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, 1972, p. 69.

⁵ Vezi recenzia lui A. Rambeaud, cu titlul *Les Latines du Danube. Un nouvel historien des Roumains*, în „Journal des Débats”, 25 janvier 1895, pp. 173-174.

⁶ Pentru calitatea lui V. Costache de promotor al școlii și culturii naționale din Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, între altele, vezi N. Isar, *Trăsături*

Din inițiativa acestuia a luat ființă mai întâi în Moldova, în 1803, o școală de limbă națională, de nivel secundar, cu o structură modestă, pentru pregătirea preoților, cunoscutul seminar de la Socola. Este școala pe care A.D. Xenopol avea să o considere ca un prim rezultat a ceea ce numea el „curentul subteran al românismului care cursese de-a lungul întregii epoci fanariote”⁷. În această școală aveau să se predea în limba română nu numai materii cu conținut religios, ci și discipline cu conținut laic, toate având să demonstreze capacitatea limbii naționale ca limbă de predare⁸; și tot aici, în 1815, mitropolitul încerca, fără succes, să-l aducă în rândul profesorilor pe cunoscutul cărturar ardelean I. Budai-Deleanu⁹, abia mai târziu, în 1820, în vederea reorganizării seminarului, reușind să aducă în Moldova un grup de mai mulți dascăli ardeleni.

Succesul seminarului de la Socola, ca școală de limbă națională, a premers actul desprinderii din Academia domnească de la Iași în 1814 a „școlii de inginerie”, condusă de Gh. Asachi, același prelat cărturar, Veniamin Costache, sprijinind cu toată energia această inițiativă. Școala lui Gh. Asachi – prima școală națională din Principatele Române cu o structură de învățământ superior, destinată pregătirii inginerilor hotarnici – își deschidea cursurile în ianuarie 1814 și lua sfârșit odată cu prima serie de absolvenți, în 1818¹⁰. Fie și de scurtă durată, experiența ei a validat, în mod deosebit, capacitatea limbii naționale de a deveni

iluministe în gândirea și activitatea lui Veniamin Costache, în „Revista de filozofie”, t. 15, 1968, nr. 4, pp. 445-452.

⁷ A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România*, vol. I, București, 1911, p. 29.

⁸ C. Erbiceanu, *Istoricul seminarului Veniamin din mănăstirea Socola*, Iași, 1885, p. 34.

⁹ V.A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, B, p. 360.

¹⁰ Vezi, în mod deosebit, N.C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, 1962.

limbă de predare a disciplinelor de învățământ proprii etapei superioare a acestuia.

Această școală a fost importantă nu atât prin proporțiile rezultatelor sale imediate – căci este vorba, de fapt, nu atât de o școală, în înțelesul propriu, ci de „o clasă de inginerie”, desprinsă din Academie, cu o serie de studenți, se pare circa 30, duși până la absolvire, fără a se recruta an de an alți studenți –, cât prin rolul pe care ea l-a avut în perspectiva afirmării în deceniile următoare a școlii naționale, în rolul pe care ea l-a avut, în anii funcționării și în cei următori, în direcția înlăturării monopolului limbii grecești, ca limbă de învățământ superior, și a afirmării în această direcție a limbii naționale. Că acțiunea lui Gh. Asachi – premergând cu câțiva ani școala lui Gh. Lazăr – se înscria pe linia mișcării de rededeșteptare națională, că era, cum s-a scris, „o manifestare a conștiinței naționale”¹¹, o dovedesc frământările pe care ea le-a stârnit în rândurile dascălilor de la Academia domnească. Teama că școala lui Gh. Asachi compromitea prestigiul Academiei domnești – și, implicit, leza interesele profane ale dascălilor greci – era exprimată, în mod concludent, în 1819, de atitudinea directorului Academiei domnești de la Iași, D. Gobdelas, când acesta cerea cu insistență domnitorului Scarlat Calimachi să ia măsuri pentru excluderea „limbii moldovenești” din Academie și trimiterea lui Gh. Asachi la seminar: „[...] să predea acolo popilor, dacă poate preda cineva în săraca limbă a pământenilor și dacă un inginer practic ce n-are habar de filosofie este în stare să creeze termeni științifici necesari”¹².

Indiferent de cauzele care l-au făcut pe Gh. Asachi să nu reia cursurile de inginerie de la Iași cu o nouă serie de tineri – între

¹¹ Cum am observat mai sus, atât școala lui Asachi din anii 1814-1818, cât și întemeierea școlii de la București, în 1818, își găsesc locul într-o erudită sinteză, cum este aceea a lui P. Cornea, într-un subcapitol, intitulat „Manifestări ale conștiinței naționale”.

¹² N. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. III, 1907, pp. 15-16.

acestea, numărându-se, evident, și reacția dascălilor greci de la Academie, la care ne-am referit mai sus – experiența lui din anii 1814-1818 nu a rămas fără urmări. Deocamdată, în planul acțiunii de afirmare a limbii naționale ca limbă de predare a disciplinelor școlare de un oarecare nivel, funcționarea acestei școli era suplinită de seminarul de la Socola, reorganizat din 1820, cu ajutorul dascălilor ardeleni.

1.2. Gh. Lazăr, odată cu înființarea școlii de la Sf. Sava, va duce mai departe experiența de la Iași, el având să demonstreze capacitatea limbii române de a transmite înalte cunoștințe, nu numai în domeniul matematicii – proprii pregătirii inginerilor hotarnici –, ci și în sfera filosofiei, disciplină considerată definitivă pentru atestarea unei limbi ca limbă de învățământ superior și care fusese monopolizată până la începutul secolului al XIX-lea de dascălii greci de la Academiile domnești. Spre deosebire de școala de la Iași, școala lui Gh. Lazăr, odată cu întemeierea ei, cum vom vedea, va funcționa aproape fără întrerupere, pe tradițiile ei urmând a lua ființă mai târziu, în 1864, Universitatea din București.

Că anul înființării școlii de la București, în localul mănăstirii Sf. Sava, este 1818, iar nu 1816, cum afirmase mai întâi I. Heliade-Rădulescu¹³ și, după el, A.D. Xenopol¹⁴, s-a precizat de multă vreme în istoriografia română. Subliniind meritele lui Gh. Lazăr, elevul, ajutătorul și continuatorul operei acestuia, Heliade, făcuse o confuzie – explicabilă până la un punct –, între data venirii dascălului ardelean la București și data întemeierii școlii naționale de la Sf. Sava. V.A. Urechia, și el un cunoscut cărturar și om de școală, avea să publice documentele esențiale care înlăturau

¹³ I. Heliade, *Gramatica românească*, Sibiu, 1828, p. 25.

¹⁴ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. X, Iași, 1896, p. 252.

această confuzie și stabileau cu exactitate datele de fondare a cunoscutei școli¹⁵.

Gh. Lazăr venea la București, în 1816, în casa boierului Bărcănescu, ca dascăl al copiilor acestuia, din acest an el urmând a da lecții de inginerie practică – măsurători de teren și ridicări de plan – și la alți elevi din București, fii de boieri¹⁶. Nu ar fi putut inimosul cărturar ardelean de la început, în capitala Țării Românești, într-un loc care-i era necunoscut, într-un anumit sens, să întemeieze școala. El trebuia mai întâi să se facă cunoscut, să demonstreze competența sa în chestiuni școlare și să capete sprijinul boierilor efori din București, al altor cărturari români, fără sprijinul acestora proiectul său neputând fi tradus în viață.

La data venirii „inginerului” Lazăr în București, spiritul național în rândul boierilor români făcuse progrese remarcabile. Frământările lor legate de starea grea în care se afla țara, sub regimul domniei fanariote – în speță, la această dată, a lui Ioan Caragea – atingeau nu numai sfera politicului, ci și pe cea a culturii. Și nu va fi deloc întâmplătoare împrejurarea că unii dintre marii boieri munteni, convinși de racilele sistemului politic având în frunte pe domnitorul fanariot, adepți ai schimbărilor în plan politic și opozanți – sau virtuali opozanți ai domnitorului grec – sunt în același timp promotori ai curentului pentru școală și cultură în limba națională. Deși foști elevi ai Academiei domnești de limbă greacă, cunoscători ai limbii și culturii grecești, ei devin sub influența spiritului vremii, sub influența ideologiei „Luminilor”, critici nu numai ai unui sistem politic care conferea elementului grec o

¹⁵ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. IV, 1901, mai ales paginile 189-199.

¹⁶ Pentru date biografice rămâne de folosit și în zilele noastre monografia mai veche a lui G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924; de asemenea, G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924. Dintre monografiile din ultima vreme ar fi de consultat, între altele, Gheorghe Pâmuță, *Gheorghe Lazăr*, București, 1973; Emilia Șt. Milicescu, *Gheorghe Lazăr (1782-1823)*, Cluj-Napoca, 1892.

preponderență în viața de stat – începând cu însăși instituția domniei –, ci și ai unui sistem care, în același timp, prin protecția domnitorului grec, conferea și Academiiilor domnești de limbă greacă – implicit, limbii și culturii grecești – un rol preponderent în viața culturală a țării, un rol impropriu cerinței răspândirii științei de carte în rândul celor mulți, în straturile largi ale populației.

Încă la 10 decembrie 1817, Eforia școlilor, din care făceau parte mari boieri iubitori de cultură, între care, Constantin Bălăceanu, Iordache Golescu, Grigore Ghica, viitorul domn, printr-o anafora supunea domnitorului Caragea planul înființării unei școli românești în chiliile mănăstirii Sf. Gheorghe Nou, o altă școală decât cea româno-slavă de la Sf. Gheorghe Vechi. Școala urma să aibă trei dascăli: unul pentru începători, pentru scris și citit, un al doilea, pentru avansați (pentru gramatică și catehism, în primul rând), un al treilea, având ca obiecte de predare, aritmetica, geometria și geografia, dar și efectuarea de măsurători de teren¹⁷. Cum s-a presupus¹⁸, probabil, pentru acest al treilea post de dascăl, cu științe mai înalte, destinat pregătirii inginerilor hotarnici, boierii-efori îl aveau în vedere pe „inginerul” - cărturar ardelean. Totodată, în aceeași anafora, boierii-efori supuneau domnitorului propunerea de instituire de învățători români în toate orașele mari din cele 12 județe ale Țării Românești, acțiunea urmând a fi patronată de înalții ierarhi ai bisericii ortodoxe.

Deși domnitorul Caragea, la 15 decembrie 1817¹⁹, aproba această anafora, școala națională preconizată nu s-a înființat la această dată în localul mănăstirii Sf. Gheorghe-Nou, probabil, așa cum s-a presupus²⁰, egumenul grec al mănăstirii, cu gândul de a nu pierde veniturile de pe urma chiriilor mănăstirii, sugerând

¹⁷ V.A. Urechia, *Istoria școalelor*, t. IV, pp. 193-194.

¹⁸ Mihai Popescu, *Colegiul național „Sf. Sava”*, București, 1944, p. 62.

¹⁹ Stil vechi, pe care îl folosim pe parcursul textului, atât pentru exactitatea datelor, cât și pentru ușurința lecturii.

²⁰ I. Ionașcu, *Istoria Universității din București*, I, p. 76.

instalarea școlii românești în localul mănăstirii Sf. Sava, unde anterior funcționase școala grecească (acum aflată în chiliile mănăstirii Măgureanu). Oricum, în spiritul anaforalei aprobată de domn, preconizată școala urma să fie subordonată celei grecești de la Măgureanu, elevii români urmând a-și susține examenele finale înaintea dascălilor greci.

Întemeierea școlii naționale cu profil de inginerie hotarnică era amânată, așadar, pentru câteva luni, până în primăvara anului 1818, când era reactualizată înființarea ei, de data aceasta, în localul de la Sf. Sava. Adevăratul act de întemeiere a școlii îl constituia o nouă anafora a boierilor-efori, cu data de 6 martie 1818²¹. Între semnatarii acesteia, pe lângă mitropolitul Nectarie, se numărau C. Bălăceanu, I. Goleșcu, Gr. Ghica. Cererea boierilor-efori era aprobată de domnitorul I. Caragea la 24 martie, când acesta porunca vel logofătului de Țara de Sus, Constantin Bălăceanu, unul dintre efori, să pregătească localul de la Sf. Sava în vederea deschiderii școlii; egumenul acesteia era somat să îndepărteze pe străinii așezați în mănăstire în mod abuziv și de la care el primea chirie și, totodată, să efectueze reparațiile necesare, în vederea bunei funcționări a localului²². Școala își începe activitatea în august 1818, inaugurarea fiind marcată prin lansarea de către Gh. Lazăr a cunoscutei *Înștiințări*.

1.3. Un rol important în înființarea școlii de la Sf. Sava, cum am precizat, l-au avut boierii-efori, concursul lor fiind decisiv pentru aprobarea și pregătirea deschiderii școlii. Tradiția a păstrat în mod deosebit amintirea rolului pe care l-a avut în acest sens Constantin Bălăceanu, „marele Bălăcean”, cum îl numește frecvent un contemporan²³. Meritul acestuia avea să fie

²¹ V.A. Urechia, *Istoria școalelor*, t. IV, pp. 194-196.

²² *Ibidem*, pp. 198-199.

²³ Cf. N. Isar, *Școala națională de la Sf. Sava și spiritul epocii (1818-1859)*, București, 1994, Anexe, pp. 151-155.

recunoscut, între alții, de P. Poenaru, care, la două decenii de la moartea lui Gh. Lazăr, în 1843, sublinia ideea că școala națională de la Sf. Sava fusese întemeiată sub „patronajul răposatului boier patriot, banul Constantin Bălăceanu”²⁴. Tot P. Poenaru, mai târziu, într-un cunoscut discurs academic, punea în circulație informația potrivit căreia, pentru a-i testa competența în domeniul măsurătorilor de teren, C. Bălăceanu l-a supus pe „inginerul” Lazăr unui test: l-a pus să-i măsoare moșia sa – măsurată deja de un inginer neamț –, pentru ca apoi să compare calculele, și să se convingă de competența dascălului ardelean. Apoi, Bălăceanu, câștigat de proiectul lui Gh. Lazăr, convinge și pe alții de utilitatea lui, pledează pentru aprobarea lui în Divan²⁵. Sprijinul lui Bălăceanu nu era întâmplător, acesta fiind, cum avea să scrie mai târziu Heliade, un adversar al învățământului în limba greacă.

Același Heliade, avea să scrie despre respectul pe care Gh. Lazăr l-ar fi purtat lui Constantin Bălăceanu, singurul boier muntean căruia dascălul ardelean, cu toată mândria sa, i se adresa, din condescendență, cu „Măria Ta”. Pe scurt, știrile despre rolul acestui boier în întemeierea școlii lui Gh. Lazăr sunt pe cât de numeroase, pe atât de edificatoare. La 1826, la câțiva ani de la moartea lui Gh. Lazăr, referindu-se la rolul lui C. Bălăceanu în întemeierea școlii naționale de la București, un contemporan din Moldova, Stolnicul Voicu Periețeanu scria: „Marele Bălăcean cât au îndatorit patria sa, de a-și avea multe limbi, nu voi fi destoinic a-i împleti cununile laudelor²⁶. Și tot el se referea, în mod deosebit, la rolul jucat de marele boier în cadrul Eforiei școlilor: „O norocită epohă – scria el –, a să da Epitropia Școalelor de la Epitropi greci la patriot neaoș, marele și nemuritorul Bălăcean”.

²⁴ Cf. „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 2 aug. 1843, p. 245.

²⁵ I. Heliade-Rădulescu, *Issachar sau Laboratorul. Echilibru între antithesi sau Spiritul și materia*, București, 1859, p. 61.

²⁶ N. Isar, *Școala națională de la Sf. Sava*, Anexe, p. 155.

Alături de C. Bălăceanu, în sprijinul deschiderii școlii de către Gh. Lazăr, s-au aflat alți câțiva mari boieri patrioți: Grigore Dimitrie Ghica, viitorul domnitor²⁷, înrudit cu familia Bărcănescu, în casa căruia se instalase Gh. Lazăr, la venirea în București, Iordache Golescu, ginerele lui Constantin Bălăceanu²⁸ și alții.

Evident, ca și în cazul școlii lui Gh. Asachi, înființarea unei școli naționale de nivel superior, destinată pregătirii inginerilor hotarnici, la începutul secolului al XIX-lea, în plan imediat, răspundea unei nevoi sociale. Numeroasele procese de hotărnicie, desele încălcări de hotare între proprietari, reclamau existența unui apreciabil număr de ingineri de acest profil; dar, așa cum vom vedea, școala va depăși acest scop inițial, devenind curând un centru de cultură și ideologie națională, cu rațiuni mult mai înalte, cu adânci semnificații în mișcarea de renaștere națională a românilor în secolul al XIX-lea. În același sens, Gh. Lazăr, odată cu deschiderea școlii, își depășește postura de „inginer”, însărcinat să pregătească ingineri hotarnici, de la cursurile de matematici superioare el trecând la cursuri de înaltă filosofie și educație patriotică, urmând a deveni, cum s-a spus adesea, ctitor de conștiință națională.

Rolul lui Gh. Lazăr în întemeierea școlii de la Sf. Sava a fost foarte important; fără el, fără spiritul lui național, mesianic, fără erudiția și „luminile” sale, este de presupus că o asemenea școală ar fi luat naștere, probabil, câțiva ani mai târziu. O astfel de școală mai devreme sau mai târziu, cu mai mici sau mai mari dificultăți, ar fi luat ființă, oricum, ea rezultând, în esență, din spiritul vremii, fiind, cum am anticipat, un rezultat al curentului pentru școală și cultură în limba națională.

În acest sens, meritul lui Gh. Lazăr, deși remarcabil, nu este unul exclusiv; fără sprijinul marilor boieri-efori de la București, cum am arătat, școala nu s-ar fi putut întemeia; și nici fără

²⁷ G. Bogdan-Duică, *Gh. Lazăr*, p. 68.

²⁸ *Ibidem*, p. 72.

atmosfera mai generală, favorabilă acestei inițiative, căci școala presupunea elevi și, implicit, acordul părinților acestora. Totodată, el avea nevoie la București de colaboratori-dascăli, gata pregătiți pentru a-l ajuta și, cum se știe, i-a avut, aceștia fiind Heliade, P. Poenaru, E. Poteca, S. Marcovici și alții.

Rolul lui Gh. Lazăr, cât de remarcabil, nu era – nu putea fi – acela al unui „descălecător” cultural, decât într-un sens restrâns, anume de a fi descins la București la momentul potrivit, pentru a incita aici și mai mult spiritele în sensul redeșteptării naționale, de a contribui, într-un mod decisiv, la consolidarea acestui curent pentru școală și cultură în limba națională, care se manifesta în Țara Românească, ca și în celelalte provincii românești, în ciuda condițiilor istorice vitrege: în Transilvania, de unde descindea Lazăr, pe urmele altor cărturari ardeleni trecuți la sud de Carpați, în Moldova, cum am văzut.

Această raportare a rolului lui Gh. Lazăr în întemeierea școlii naționale de la Sf. Sava la mediul favorabil găsit la București este veche în istoriografia română. V. A. Urechia, primul dintre marii istorici ai învățământului românesc, sublinia, pe bună dreptate, că în ciuda condițiilor istorice nefavorabile, în vremea domniilor fanariote, limba română nu încetase să fie folosită în școlile din Principate – la nivelul școlilor primare cel puțin –, iar experiența lui Gh. Lazăr avea să se realizeze pe fondul acestei tradiții. Dar, sublinia el, în 1894, „nu e mai puțin adevărat că cum sosi G. Lazăr, limba românească dobândi un loc cu totul aparte în învățământ, dobândi locul de onoare care, deja, îl avea în Moldova, în școale”²⁹. Și tot el, pe firul aprecierilor anterioare ale lui I. Ghica și P. Poenaru, referindu-se la influența lui Gh. Lazăr asupra tineretului și succesele școlii, scria: „În însuși faptul acesta al alergării unei întregi generațiuni la prima sosire a lui Lazăr, care, de la Avrighul Transilvaniei nu aducea un nume deja ilustru și

²⁹ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, t. IV, p. 189.

cunoscut Românilor, trebuie să vedem confirmarea aserțiunii noastre că Lazăr ajunsese la momentul psihologic al redeşptării naționale³⁰.

1.4. În această mișcare pentru școală și cultură în limba națională de la începutul secolului al XIX-lea, alături de Gh. Lazăr, boierii-efori, tinerii studioși, viitori ajutători ai maestrului, erau angajați mulți alți contemporani, clerici sau mireni, cu preocupări cărțurăști sau simpli cunoscători de carte. Scrierile dinainte de 1821, aparținând lui Naum Râmniceanu, Zilot Românul (Ștefan Fănuță), E. Poteca, B. P. Mumuleanu și mulți alții – ca să ne referim numai la Țara Românească –, precum și traducerile în limba română de cărți religioase sau din literatura occidentală, din acest interval, dovedesc cu prisosință existența acestei mișcări. Opțiunea pentru școală și cultură în limba națională în rândurile marilor boieri și înaltului cler, ca și în rândurile unor straturi sociale mai modeste, este confirmată de scrieri istorice și literare, dar și de alte categorii de izvoare, cum ar fi, de pildă, corespondența personală. „Am luat bine seama – scria Stolnicul Voicu Parieteanu, din Iași, la 1826, referindu-se la starea de spirit din Țara Românească dinainte de 1821 – că prea iubiții miei patrioți nu putea[u] niciodată a să lumina, până când învăța[u] că masă să cheamă *trapeza* și ușă *dura*”³¹. Și, scrie el, mai departe, referitor la dorința de afirmare a limbii naționale, care cuprinsese pe contemporanii săi: „Această cunoștință aprindea în mine un cuptor vavilonesc; nu mai puteam răbda, o ceream de la Dumnezeu, îndemnam pe oameni, o vorbeam și o scriiam cunoscuților, că, a prinde vârful dorinții, a ne arăta nație pre fața pământului nu să poate, fără numai îmbrăcând musele și pre cinstita filozofie în veșmântul graiului românesc. Și prin aceasta vor veni la noi toate fericirile [...]”³².

³⁰ *Ibidem*, p. 191.

³¹ N. Isar, *Școala națională de la Sf. Sava*, Anexe, nr. 5, p. 151.

³² *Ibidem*.